

АКСІОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ СЕМАНТИКИ МЕТАФОР УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТ.

*У статті розг'януто особливості метафоризації концептів **життя** і **смерть** в мові української поезії ХХ ст. Визначено концептуальні метафори з реципієнтними зонами **життя** і **смерть**, з'ясовано їх походження та схарактеризовано напрями розг'ортання в досліджуваних джерелах. Установлено й описано соціокультурні чинники, які впливали на процеси метафоризації.*

Ключові слова: концептуальна метафора, індивідуально-авторська метафора, донорська зона, реципієнтна зона, аксіологічний компонент семантики, оцінно-емотивне забарвлення, позитивна / негативна оцінка.

Метафора як багатогранне ментально-мовне явище безпосередньо пов'язана з ціннісною сферою особистості, етносу. Ціннісне ставлення до об'єкта знаходить вираження в оцінці як різновиді аксіологічної модальності, вивченням якої займалися О. М. Вольф, Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, О. С. Ахманова, В. М. Телія, Т. А. Космеда. В українській культурі ціннісними є теми, які мають глибокий моральний і світоглядний зміст, що виходить далеко за межі однієї епохи, і окреслюють проблеми, які турбують людство впродовж усього його існування. Це зокрема, пізнання людиною свого внутрішнього світу і світу зовнішнього, пошук сенсу життя, шляху до Бога, до істини, співіснування з іншими людьми тощо. Співвідносні з ними концепти найчастіше задіяні в процесах метафоризації як реципієнтні зони. Кожна така реципієнтна зона сформована на основі архетипу й має складний зміст, реалізація якого відбувається через різні донорські зони.

Мета статті – схарактеризувати аксіологічні компоненти семантики концептуальних метафор *життя* і *смерті*.

Життя і смерть – фундаментальні проблеми людини, широко відображені в релігії, філософії, науці, мистецтві. Їх інтерпретація за всю історію розвитку людства ніколи не була однозначною і постійно змінювалася, визначаючи форми релігійних культів, основи багатьох філософських доктрин та напрями досліджень у різних галузях науки. Різноманітними також були й поетичні рефлексії цих концептів.

За наївно-мовними уявленнями життя і смерть перебувають у жорсткій опозиції один відносно одного, між ними постійно йде боротьба. Проте ширше релігійно-філософське осмислення виявляє їх взаємозв'язок: без смерті неможливе життя, воно невіддільне від смерті. У літературній творчості інтерпретація цих концептів залежала від поглядів і переконань автора, його світогляду і могла відображати наївно-мовні уявлення, а могла мати філософське, рідше релігійне підґрунтя.

Домінантними моделями метафоризації життя в українській поезії ХХ ст. є *вода* → *життя*, *дорога* → *життя*, *рослина* → *життя*, *земний простір* → *життя*. У поетичних текстах першої половини ХХ ст. широкоживані моделі *вино* → *життя*, *боротьба* → *життя*, *торг* → *життя*, *буря* → *життя*, *вогонь* → *життя*, *книга* → *життя* та ін.

Найбільш частотною в українській поезії ХХ ст. є аналогізація *життя* з *водою*, *водним простором*. Образ *води* заснований на архетипі і володіє значним потенціалом для вияву філософського осмислення буття. Вода асоціюється з безперервним рухом, стихійністю, а також вихідним началом, відродженням, очищенням, що відображено в численних концептуальних схемах.

Реалізацією базової метафоричної моделі *вода* → *життя* є поетичні стереотипи *океан / море* → *життя*: *пінить океан кипучого життя* (М. Драй-Хмара), *житечне море* (П. Тичина), *океан житейський клетотить* (М. Луків); *Все правда. Так було на морі серед хвиль, // отак було і на житейськiм морі* (Л. Первомайський); *та ріка* → *життя*: *так вільно і просторо // розлилася ріка життя, змагань, стремлінь* (П. Карманський), *ріка життя біжить, хлюпоче, грається* (П. Тичина), *аж колись похилюся в задумі // над рікою життя, що минуло, // та погляну в німім, тихім сумі // на русло, що покрите намумом* (Б.-І. Антонич). Наведені метафори профілюють бурхливість, емоційну насиченість життя соціуму і окремої людини. Аналогізація життя з океаном і морем профілює також масштабність осмислюваного, а з рікою – певну обмеженість. Океан, море асоціюються з неприборканою стихією, що має протилежні вияви, а ріка – із постійною течією, минуцiстю і необоротністю, а також розливами, які можуть істотно впливати на життя людини. Аксіологічні компоненти їх семантики конкретизує контекст, зокрема оцінно марковані прислівники та дієслова, що:

так вільно і просторо розлилася ріка життя; ріка життя біжить, хлюпоче, грається.

Оцінне забарвлення метафори значною мірою визначає семантика донорської зони, проте його реалізація залежить від контексту. Метафори, в яких життя аналогізовано з озером та ставом профілюють спокій, просторову обмеженість життєдіяльності: *лебідонько, що плаваєш в пустині, //*

кричиши на озері життя, // чи чуєш ти з безодні голос, // мій крик жалю і каяття? (О. Олесь); твоє життя – холодний світлий став – // без темних вирів і дзвінких приборів (О. Теліга). Метафора криниця життя – його джерело: заглядаючи в криницю свого життя, // я не бачу маленького дзеркальця води, // так далеко воно від моїх очей (Д. Павличко).

Виразну негативну оцінку мають метафори, утворені на основі моделі болото → життя, оскільки профілюють застій, рутинність, відсутність активної діяльності, складні умови: *а зажене тебе недолі сила // там, де життя грязюка бездорожна, // то розністреш душі сріблісті крила // й перелетиш, куди пройти не можна (Б. Лепкий), ненавиджу темне // життєве болото (П. Тичина).*

Проектування властивості води текти невеликим потоком, утворюючи струмки на реципієнтну зону дає змогу профілювати в метафорі постійний рух життя: *дивлюся й слухаю: прозора // співає струмисько битія (М. Драй-Хмара).* Кінечність життя профілюють метафори, в яких актуалізовано властивість води витікати, вичерпуватися: *з їх витіклих життів, дочерпаних до дна, // спливають і дзюрчать гіркі таємні смисли, // не вгадані ніким – лиш видні їм самим (О. Забужко).* Бурхливість,

стрімкість життя, іноді – життєві труднощі або рутинність виражають метафори, в яких акцентовано властивість води текти дуже швидко, іноді утворюючи хвилі або вир (нурт), викликаючи потоп або стан спокою, повільну плинність: *і їм назустріч не летять // вже більші життя бурхливі хвилі (О. Олесь), із потоку життя я знімав рамена // і благав на колінах підмоги (П. Карманський), забурлить життя стояче плесо (Є. Маланюк), знов життя, надовго чи на мить, // розколихалось хвилею припливу (О. Теліга), круте життєве журтище // нас чорторіями несе (І. Світличний).*

Як штучне водоймище, а саме величезний акваріум, зображує життя світу І. Калинець: *у цім величезнім акваріумі // пропливають примарні створіння // хитаються німі водорості // дно виростає на скелетах // давно потоплених кораблів // а серед них найостанніший // недолугий ноєвий ковчег // припадаємо очима до шиб // адже у цім величезнім акваріумі // що називався вулицею або майданом // що називався трамваєм або тополюю // що називався пам'яткою архітектури // затоплено наш ковчег.*

М. Ільницький, аналізуючи цю розгорнуту метафору, зазначає, що «для поета поняття «акваріум» стало поштовхом для розширення його смислового поля, градації рівнів від мікрообразу до макросвіту» [4, с. 217]. Митець асоціативно переходить від індивідуального споглядання сучасного йому життя до історичного минулого суспільства і міфології. У ланцюгу таких асоціацій «Ноїв ковчег постає як архетип людської культури, хисткий ненадійний човен, що вже затонув, перетворився на модерний ерзац сучасної цивілізації – акваріум» [4, с. 218].

Метафорична модель міфологічного походження *вино* → *життя* (фольк. жити – мед-вино пити) актуалізована в українській поезії початку ХХ ст. під впливом символістської поетики. Вино, як зауважує Л. О. Ставицька з посиланням на Л. М. Грановську, «у поезії символізму та художній традиції містицизму уособлювало божественний захват, було провідником до вищої мети, духу, екстазу» [7, с. 45]. Метафори, утворені за цією моделлю, здебільше профілюють ідею насолоди життям,

збагачення досвідом, мудрістю: *в обіймах вроди пий вино-життя (В. Еллан-Блакитний), до останку пий // життя людського пінистий напій, // палай з людьми жагою однією (М. Рильський).*

Метафори, в яких життя осмислено за аналогією до вогню, можуть реалізувати і позитивну, і негативну оцінку, профілюючи або натхнення, енергійність або життєві труднощі, соціальні катаклізми. Інтенсивність реалізації оцінного компонента визначає контекст: *ніби і в серці у мене // вогник життя догора (О. Олесь), огонь життя лелійте, // огонь вина (П. Тичина), кличуть знов дороги в полі, // і здається все мені, // що прожив я не доволі // у життєвому вогні (А. Малишко), і завжди в них вогонь життя горів (Д. Павличко).*

В українських наївно-мовних уявленнях життя співвідноситься з односпрямованим рухом переважно вперед і вгору, що означає розвиток. «Рух-розвиток, – за словами Н. А. Кузьміної, – структурований за фазами, він має початок, кінець, зупинки: *можна ступити, стати на якусь дорогу,*

закінчити її (провести в останню дорогу), стояти на поганій або хорошій дорозі, зійти, збитися з дороги. Рух-існування необоротний, як необоротний у звичайній свідомості природний час: повернутися до початку життя (подій), до минулого можна тільки у снах або мріях (тобто в незвичних станах свідомості)» [5, с. 216]. Продовжуючи думку дослідниці, можна додати, що рух цей може бути різної інтенсивності, різної складності, різним може бути і спосіб пересування. Ці та інші значення реалізує метафора *дорога* → *життя*, виражаючи особливості індивідуально-авторського світорозуміння.

Аналогізація життя з дорогою актуалізує образ людини, яка йде цією дорогою (шляхом): *нелегко відійти в країну вічності німу, // хоча яка була б дорога днів трудна і сіра (Б.-І. Антонич), йому вже одкуріло тридцять років // на битому життєвому шляху (Т. Осьмачка), моя дорога догорає (В. Стус), в заметілях весь життєвий шлях (І. Драч).* Проте життя також зображують екстериоризовано, тобто як щось окреме від людини: *життя мене обігнало, // а я зостаюсь романтиком (М. Семенко), Молочною*

Дорогою впадає в мене життя (В. Вовк), життя я згубив по дорозі (І. Драч), Ми розминулися з життям. // Не тим, напевне, брались шляхом, // заприятлилися із жахом // під буряних віків виттям (В. Стус).

Численні індивідуально-авторські метафори реалізують різне емоційно-оцінне осмислення життя як дороги. Так, Л. Костенко аналогізує життя і ралі, профілюючи не просто рух, а змагання за заданим режимом руху. Оцінний компонент семантики метафори інтенсифікує прикметник божевільне: *калина міряє коралі // а ти летиш по магістралі // життя – це божевільне ралі.*

Д. Павличко, зображуючи життя як дорогу, оптимістично акцентує його нескінченність: *Життя – це шлях, що переходить в шлях, – // Кінця не має ні одна дорога. // Смерть – тимчасовий міст, що на вітрах // Ледедь стоїть і наганяє страх.* Життєвий досвід В. Стуса послужив основою для формування асоціативного ряду життєвих доріг: *гримаси віри, болю круглі більма, // чіткий малюнок самокатувань // на негативі людської надії – // оце ви й є, дороги життєві.* Ця розгорнута метафора виражає характерне для творчості автора осмислення життя як *дороги долі, дороги болю.*

Концептуальна метафора *рух → життя* лежить в основі асоціативно ускладненої й оцінно марковано індивідуально-авторської метафори В. Стуса: *Щаблі життя: відслонення душі // промежи злежалих і сланцюватих // одмерлих душ – старого родоводу // нагірньої біди. Пропахлі смертю // справіку неоговтаних бажань, // що в землю втоптані, підносять руку, // неначе потопельник із води, – // останній крик настрашеної волі, // тим схарпудженої, що кінець // видніший їм за самогамування – самовдоволення. Розкритий рот // запрагнув окропитися водою // своєї смерті.* Рух життя зображено як поетапні (*щаблі життя*), болісні метаморфози внутрішнього, психічного, світу людини, які закінчуються тільки з настанням смерті.

У поетичних текстах першої половини ХХ ст. частотна також аналогізація життя і саду: *в саду життя величній посадив і зрієш сонцем ласки! (Б.-І. Антонич).* Особливої популярності образ саду набув в українській поезії 30-х років, реалізуючи ідею успішного розвитку радянського суспільства. У цей період, як зазначає Л. О. Ставицька, «відбувалася нівеляція екзистенціальних елементів у семантиці слова-образу та акцентування тих оцінних співзначень, що забезпечували втілення ідеї процвітання, добробуту, щастя тощо» [7, с. 68]. Метафора біблійного походження сад життя актуалізує образ втраченого раю, але в ідеологізованій поезії 30-х років вона позначає міфологізовану радянську дійсність. Водночас українські поети створюють й інші оцінно-емотивні образи життя, аналогізуючи його із *пуцею, нетрями, вулицею* тощо: *Життя не є цвітучий гай. // Життя є вулиця шумлива (М. Семенко), в наших нетрях життєвих (Г. Чупринка), життя глогаста й ненаситна пуца // здере із тебе мрії твоїх єдваб (Д. Павличко).* У метафорі М. Семенка профільовано бурхливість життя, а в метафорах Г. Чупринки і Д. Павличка – його заплутаність, складність, важкі умови.

Значний оцінно-емотивний потенціал, а також можливість розгортання, асоціативного ускладнення, деталізації має метафора біблійного походження *книга → життя (слово → життя): перегортаю знову книгу страшного биття мого (М. Драй-Хмара), час перегортає мого життя нову сторінку (Б.-І. Антонич), не виявитися б // такою випадковою сторінкою // у книзі життя (А. Мойсієнко).* Структура концепту *книга*, його оцінно-емотивні та асоціативно-образні компоненти сприяють взаємодії з іншими концептами та появі нових поетичних словосполучень. За спостереженнями Л. О. Ставицької, «у віршовій мові 30-х років, слово-образ *книга* виступає звичайно без потенційних конкретизаторів, а регулярно вживається як опорний елемент генітивної метафори. Абстрактно-раціоналістичний характер словесної формули, що переходила у поетичний штамп, забезпечувала риторичну тональність викладу та «ідеологічно витриману» манеру поетичного письма: *у книзі днів, подій і дат священних; книга повстань; книга праці; книга тривоги; книга боротьби та ін.»* [7, с. 70].

Характерна для мови поезії аналізованого періоду оцінно маркована метафора *боротьба → життя: життя – борба (Б. Лепкий); життя – страшна корида, // на сотню Мінотаврів – один тореадор (Л. Костенко).* Розвиток цієї моделі відбувається в різних напрямках, один із яких творення мілітарних метафор: *життя для нього – поле бою // двох сил, світоглядів, світів (М. Рильський), в армії Життя я ваш солдат! (Д. Павличко).*

Із символістської поетики запозичено метафору з негативними оцінно-емотивним забарвленням *тюрма → життя.* Її вживання фіксуємо у текстах поетів материкової України та поетів діаспори, які декларували свій розрив з традицією: *в'язниця життя (Ю. Тарнавський).* Функціонування цієї метафори в мові українській поезії ХХ ст. зумовлено, на наш погляд, не стільки впливом символістської поетики, скільки певними життєвими обставинами, в яких опинявся автор. Так, метафора І. Світличного *мов злодій кару, відбуваєш // життя земного тужний бран* постала під впливом табірних умов життя автора.

Смерть, як і життя, є однією з основних екзистенціальних проблем, оцінно-емотивне метафоричне осмислення якої широко представлено в українській поезії ХХ ст. Інтерпретації категорії смерті як літературно-філософської теми і як інтелектуальної проблеми ХХ ст., за словами І. Василюшина, сприяли філософи й письменники-екзистенціалісти, «узявши за основу те, що смерть у будь-яких своїх виявах робить безцінною ту мить, в якій живе людина, дає розуміння повноти й повноцінності кожної миті існування, сприяє пошуку автентичності власного буття-у-світі» [1, с. 3]. Проте ще до оформлення екзистенціалізму як окремого напрямку філософії і згодом незалежно від нього ця проблема була предметом лірико-філософських студій українських митців. Її метафоричне осмислення в українській поезії минулого століття відбувається в кількох аспектах, а саме історіософському (смерть як соціальний катаклізм, як загибель народу, нації, держави): *Де землю краяв срібний плуг, // Там оре смерть по Сян і Буг. // Там оре смерть, страшний ратай, // Їй все одно – зима чи май* (Б. Лепкий), *смерть копає прірву, голод землю їсть* (О. Олесь); релігійно-філософському (у співвідношенні з сутністю божественного, з вічністю, природою): *нічого не залишила собі: // свою красу, непогрішимо світлу, // передала тобою в лоно світу, // і увійшла в космічний колобіг* (Б. Олійник), *смерть – тимчасовий міст, що на вітрах // ледь-ледь стоїть і наганяє страх* (Д. Павличко); екзистенціально-філософському (у зв'язку з тілесним, емоційним, моральним, духовним і соціальним буттям окремої людини): *вже приходить срібна смерть до мене, // вже стає навипиньки за дверми* (Б.-І. Антонич), *очі притьмарює смертна запона, // в горлі солоні вищать солов'ї* (В. Стус). Усі ці аспекти виявляються в поетичних текстах не ізольовано, а часто переплітаються, доповнюють один одного, смерть окремої людини іноді набуває ознак планетарної катастрофи, як наприклад, у деяких поетичних текстах Б.-І. Антонича, О. Стефановича, Є. Маланюка, І. Калинця та ін.

Смерть в українській поезії минулого століття часто персоніфікована, про що свідчить використання назв частин і органів тіла (*очі, рука, тіло*), а також різних характерних для людини дій (*казати, реготати*) та ін. Її переважно аналогізують із особою жіночої статі, чому сприяє родова належність іменника *смерть*. Модель *жінка* → *смерть* – це концептуальна метафора, яка може реалізувати і позитивну, і негативну оцінку. Смерть називають *матір'ю*: *піді туди, де стільки мук і лиха, // де кат – саме життя, де мати – смерть* (О. Олесь), *дівчиною: а той не корчився // у передсмертних муках, // він корчив дурня // для веселої дівчини на коні, // яка називається Смерть* (В. Голобородько), *бабою: але коли прийде по мене // баба безноса з косою в руках* (О. Ірванець); асоціюють із *коханкою*: *ми вже твої коханці, смерте: // життя нам світить крізь туман* (В. Стус) (для порівняння: *і виведе тебе в ребристий простір // кончина, мов любляночка опівночі* (Б. Рубчак). Зрідка смерть аналогізують із *хлопцем*: *Хлопчина-смерть клепає серп в майстерні // зі стільників – від кожного сторіччя* (Е. Андіївська).

Метафоризація *смерті* за аналогією до людини здебільшого фрагментарна, тобто на реципієнтну зону проєктують не всі, а лише деякі властивості донорської зони, необхідні для реалізації певного змісту. Це простежується навіть у випадках масштабного розгортання метафоричної моделі у межах одного контексту: *Закочувалось на вечірній пруг // Тичинине золотооке сонце... // Він ще не знав про це, // а вже Вона ходила // Навипиньках по його кімнаті-хаті, // І до книжок принохувалась ласо, // І вже косу поставила на покуті, // Ледь брязнувши, ледь хряпнувши кіссям... // На душу ніжнотонну, сонцетканну // І мітила йому кіссям в міжбрів'я, // Аж тамувала віддих, щоб не схибити...* (І. Драч). У

наведеному прикладі слово *смерть* відсутнє, натомість ужито його семантичний еквівалент – займенник *Вона*, який, власне, і асоціюється із образом жінки. Використання цього займенника мотивоване родовою належністю співвідносного іменника та народними уявленнями про смерть, закоріненими у міфології. Ці ж уявлення сприяли актуалізації концепту *коси*, яка у міфології є одним із атрибутів смерті. Із реципієнтної зони концептосфери *людина* спроектовані на донорську зону тільки окремі дії, характерні для людини: *ходила навипиньках, принохувалась, тамувала віддих* та ін.

Грамматичні форми вжитих дієслів узгоджені із особовим займенником *вона* і підтримують асоціації із образом жінки.

За міфологічними уявленнями смерть приходить з *косою*, якою обриває життя людини. Концепт *коси*, асоціації, пов'язані з ним (*смерть косить, підкошує*), сприяють появі аграрних метафор (частіше – *жнив*) на позначення масової загибелі людей. Так, соціальні катаклізми, під час яких гине багато людей, називають *жнивими смерті*: *тож, як скінчатись смерті жнива, // вбирай вінок і будь щаслива, // твори життя* (Б. Лепкий), *лиш срібна смерть іде в садиби на жнива, // й кугикає кугач, лулукає сова* (Б.-І. Антонич), *вони лежать, як зерна в колосі, // в землі, де смерті сіножать* (Д. Павличко). Результатом логічного розгортання метафори *жнива смерті* є індивідуально-авторська метафора В. Стуса *ісклавши в копи хліб смертей*. Окреслені події українські поети іноді аналогізують із оранням: *де землю краяв срібний плуг, // там оре смерть по Сян і Буг. // Там оре смерть, страшний ратай, // їй все одно – зима*

чи май (Б. Лепкий). Взаємодія оцінно-емотивних компонентів реципієнтної і донорської зон увиразнює урочисто-трагічний зміст метафор.

Зооморфні метафори смерті мають чітку і сталу оцінну маркованість, сформовану під впливом оцінного компонента семантики донорської зони: *вилов із темряви чорний шур – смерть* (Б.-

І. Антонич), *тож хай крилом нас криє лебедина – // смерть: моторошина і усеблага* (В. Стус), *коли гадина й мені шию перев'яже // і рушу я за найдальшу зірницю, // нагадаєш, щоб глини за пазуху взяв я – // на місяці хочу посіяти гречку й пшеницю* (І. Малкович). Частіше в українській поезії трапляються метафори, що постали на основі уявлень про смерть як крилату істоту: *неначе шуляк, смерть поблискує крилом // і кігті випуска, рокуючи на муку* (М. Рильський), *крилами має смерть над нами і за нами, // прозора і сумна, як завжди, як колись* (В. Сосюра), *об мене смерть черкалася крилом* (О. Забужко).

Спільне всіх наведених метафор виявляється в профілюванні близькості смерті, її несподіваності і раптовості.

Смерть звичайно викликає в людини страх через свою невідворотність, не передбачуваність та відсутність досвіду умирання (ніхто ще не повертався із небуття). Страх смерті часто змушує мовців уникати прямої назви цього явища та процесів, пов'язаних із ним, і вдаватися до евфемізмів та метафор-загадок. Так, замість *померти* вживають: *відійти в країну вічності німу* (Б. -І. Антонич), *піду я в царство тьми* (Г. Чупринка), *ішов в останню він дорогу, // у вічне море темноти* (В. Сосюра) тощо.

Водночас у мові української поезії переважно другої половини ХХ ст. спостерігається долання екзистенційного страху небуття. Це виявляється, зокрема, в наданні метафорам смерті позитивного емоційно-оцінного забарвлення, а іноді й комічного. Так, її іноді осмислюють як *втілення справедливості*: *За невблаганним всеблагим законом // Приходить смерть. // Коса її надземної ограні, // З металу, невідкладного іржі, // Вона не загляда у табель рангів // На суднім рубежі. // Для неї всі однакової міти – // Король чи старець, щедрий чи скупий; // Вона – остання справедливість світу, // Яку ніколи в світі // не купить* (Б. Олійник); називають *блаженною*: *Блаженна смерте! Рано ще! Не надь. // Та довжиться твоя висока падь // і душу виголублює пречисту* (В. Стус); *премудрою*: *і знов зіткнулися у рівному двобої // премудра смерть і життєлюбна сила* (С. Майданська). Смерть позбавляє від усіх страждань, і душевних, і фізичних, що й послужило мотиваційною основою метафори Л. Костенко: *Застряло серце, мов осколок, в грудях. // Нічого, все це вилікує смерть*. Визволення вбачає в смерті В. Стус, вибудовуючи власний асоціативний ряд цього процесу: *Як хочеться – вмерти! //*

Зайти непомітно // за грань сподівання // за обрії нестерпу // за мури покори // за грати шаленства // за лютя – огорожі // за лози волань // шпичаки навіженства // аби розплататись // в снігах безшелесних // десь між кучугурами // доль запропалих – // Як хочеться вмерти! І. Драч в одній із своїх поезій метафоризує смерть у дусі народної сміхової культури, що також є одним із способів подолання страху смерті: *слава смерті – служниці життя, // чорнорукій, задастий, невтомній, // що траву насіває!*

Метафори *життя* і *смерті* в українській поезії ХХ ст. не тільки творять образи позначуваного, а й виражають оцінку його та передають ставлення митця до зображуваного. Оцінка здебільшого виражає специфіку мислення і світогляду українців та водночас демонструє універсальність світосприйняття людиною. Метафоризація життя і смерті відбувається переважно за традиційними моделями, багато з яких має міфологічне підґрунтя. На основі усталених моделей митці творять індивідуально-авторські метафори, проєктуючи раніше невикористовувані якості та ознаки донорської зони на реципієнтну, заповнюючи концептуальні лакуни, рідше проєктуючи нові властивості традиційної донорської зони, які виокремилися внаслідок цивілізаційної динаміки людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василюшин І. Життя – смерть – безсмертя : екзистенціальний дискурс у філософській ліриці Є. М аланюка / І. Василюшин // Слово і час. – 2007. – № 11. – С. 3 – 13.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
3. Журавлев А. Ф. Язык и миф. Лингвистический комментарий к труду А. Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу» / А. Ф. Журавлев. – М. : Индрик, 2005. – 1004 с.
4. Ільницький М. На перехрестя х віку : у 3 кн. / М. Ільницький. – К. : Вид. дім « Києво-Могиллянська академія», 2008. – Кн. II. – 2008. – 703 с.
5. Кузьміна Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьміна – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 272 с.
6. Лакофф Дж. Метафори, котóryми ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
7. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. ХХ ст. [Текст] : [монографія] / Л. О. Ставицька – К. : Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.

REFERENCES

1. Vasylyshyn I. *Zhyttia, smert, bezsmertia : ekzystentsial'nyj dyskurs u filosofs'kij lirytsi Ye. Malaniuka* [Life, death, immortality: existential philosophical discourse lyric's M alaniuk]. Slovo i chas [Word and Time], (2007). no. 11, pp . 3 – 13.
2. Vojtovych V. *Ukrains'ka mifolohiia* [Ukrainian mythology]. Kyiv, Lybid' Publ., 2005, 664 p .
3. Zhuravlev A. F. *Yazyk y myf* [Language and Myth]. M oskva, Yndryk Publ., 2005, 1004 p .
4. Il'nyts'kyj M . *Na perekhrestiakh viku* [At the crossroads of age]. Kyiv, Kyievo-M ohylians'ka akademiia Publ. , 2008, vol. 2, 703 p .
5. Kuz'myna N. A. *Yntertekst y eho rol' v protsessakh evoliutsyy poetycheskoho iazyka* [Intertext and its role in the evolution of poetic language]. M oskva, Edytoryal URSS Publ., 2004, 272 p .
6. Lakoff G. Dzhonson M . *Metafory, kotorymy my zhyvem* [Metaphors we live by]. M oskva, Edytoryal URSS Publ., 2004, 256 p .
7. Stavys'tka L. O. *Estetyka slova v ukrains'kij poezii 10-30 years. 20th century* [Aesthetics words in Ukrainian poetry of 10-30 years. XX century]. Kyiv, Pravda Yaroslavychiv Publ., 2000, 156p .

The article examines metaphor as a mental and lingual phenomenon that is directly connected with the value domain of an individual and an ethnos. Valuable in the Ukrainian culture are topics incorporating profound moral and worldview content that transcends a single epoch and outlines issues that have been on humanity's agenda throughout its existence. Such, for example, are the themes of life and death widely presented in the Ukrainian poetry of the twentieth century.

*The present article intends to characterize axiological components of the semantics of the conceptual metaphors of **life** and **death** in the Ukrainian poetry of the twentieth century. Axiological components express the specific features of an ethnic group's mode of thinking and worldview, and simultaneously demonstrate the universal nature of world outlook of a human being. Studying them allows to cognize more profoundly the specific features of the conceptual system of the Ukrainians, to identify value orientations of the ethnos, to find out the role of separate metaphors in Ukrainian poetry and in the overall life of the ethnos. The research outcome deepens the provisions of the theory of conceptual metaphor, and furnishes material for further linguocognitive and psycholinguistic research.*

*Fundamental in the study of axiological components of the semantics of the conceptual metaphors of **life** and **death** was the theory of conceptual metaphor. The changes of lexico-semantic and/or grammatical structure of conceptual metaphor were deemed as conceptual metaphor dynamics. For a formalized and simplified presentation of conceptual metaphors and the study, on their basis, of the processes of derivative metaphor coining, main directions and means of metaphor deployment model, metaphoric modeling is employed in poetic texts.*

*The article defines the conceptual metaphors of **life** and **death** with target domain, their origins are established, as well as deployment directions in sources under research and axiological semantics components are characterized. Sociocultural factors impacting metaphorization processes are identified and described.*

Keywords: conceptual metaphor, source domain, target domain, axiological component semantics, evaluative-emotive color, positive / negative score.